

Светла Глушкова

„НЕ СИ ЗАСЛУЖАВАШЕ ДА ПРОЛЕЕМ ТОЛКОВА
КРЪВ ЗА ТОЛКОВА МАЛКО СВОБОДА“.
БЕЛГИЙСКИЯТ КОНСТИТУЦИОНЕН МОДЕЛ ОТ 1831 ГОДИНА

“IT WAS NOT WORTH SHEDDING
SO MUCH BLOOD FOR SO LITTLE FREEDOM.”
THE BELGIAN CONSTITUTIONAL MODEL OF 1831

Svetla Glushkova

***Abstract:** The specific socio-political model created by the unusual union of the identical interests of liberals and clericals brought about a revolutionary situation in the southern provinces of the Kingdom of the Netherlands. The compromise mood of the new Belgian political elite affected the work and decisions of parliamentarians that shaped the constitutional framework of the new state. A distinctive feature of the 1831 Belgian Constitution is not so much its acknowledged liberal spirit as its ability to withstand numerous transformations and revisions, and to preserve its original nature until today.*

***Keywords:** 1830 Belgian Revolution; union of liberals and clericals; political compromise; Belgian Constitution; legitimacy.*

Най-активният двигател на революционните събития от 1830 г. в южните земи на кралство Нидерландия са интелектуалци и образовани личности от средната класа, които се отличават със социална, професионална и езикова хетерогенност. Представителите на това съсловие са изпълнени с амбиция да се включат в управленските административни структури на държавата и се налагат като популярни оратори, организират подписването на петиции, създават опозиционни комитети и открито критикуват официалната власт. В тези среди се групира опозицията – служители, заможни занаятчии, преподаватели, либерално настроени юристи, журналисти и хора със свободни професии, които създават идейната атмосфера за реформено и революционно политическо действие.

Силна опора на недоволството от политиката на Вилхелм I и на революцията в белгийските провинции са католическите свещеници, които заклеймяват светския характер на образованието и ограничаваната ролята на Католическата църква в обществото. Духовенството еволюира до идеята, че един парламентарен режим в бъдеще би могъл да възстанови хегемонията на Католическата църква в белгийското общество и се включва мотивирано в опита за смяна на режима. На тази основа – съвпадението на интересите на клерикалите и на либералите – през 1828 г. се стига до „Невероятния“ съюз (Alliance monstre). Те са активните участници в сраженията в края на август и през септември 1830 г. в белгийската столица, като общият брой на убитите белгийци е малко повече от 1000.

Формирането на Временното правителство и откриването на Конгреса създават представата за успешен триумф на революцията, но нейната съдба само отчасти се решава по улиците на Брюксел и в кралския парк на града през септември 1830 г. Всъщност съдбата на белгийската революция се решава окончателно и авторитетно от дипломатическата конференция в Лондон. Още в първите дни на септември 1830 г., когато в европейските столици узнават за събитията в Брюксел, белгийският въпрос се превръща в основен за европейската дипломация. Русия, Австрия и Прусия са готови да отговорят на апела на холандския крал Вилхелм I за организиране на въоръжена намеса, но Франция обявява друг принцип – „ненамеса“, който бързо получава и английската подкрепа и по този начин проваля интервенционистките намерения на Николай I. Решаването на белгийския въпрос е поверено на уменията на европейските дипломати, а това се оказва в интерес на революционерите от Брюксел.

Един месец след избухването на революцията, на 29 септември 1830 г., Генералните щати официално признават отделянето на белгийските земи от Кралство Нидерландия. Този официален акт е сериозен аргумент за бъдещия успех на каузата на въстаналите белгийци, готови да повярват, че тяхната цел е частично постигната, макар холандската войска на принц Орански все още да е позиционирана на стратегически места из страната и да инцидентно избухват локални военни конфликти.

Сложната външно- и вътрешнополитическа ситуация принуждава Временното правителство трезво да осъзнае, че за да бъде легитимирана новопоявилата се държава в установения ред на традиционна Европа, то трябва да конституира новото политическо устройство чрез обществено приемлив законодателен процес, при който основополагащата дейност се ограничава в създаването и приемането на Конституция.

На свое редовно заседание от 6 октомври 1830 г. Временното белгийско правителство поверява на специално избрана комисия правото да формира основните параметри на проектомодела за законодателна рамка на бъдещата белгийска държава. Избраният комитет се състои от популярни лица и квалифицирани юристи, предимно адвокати и либерали, а голяма част от тях са дейни участници в идейната и журналистическата подготовка на политическите събития от лятото и есента на 1830 г.

Комисията се ръководи от барон Етиен-Константин Герлах, който заема поста на председател. Той е бивш депутат от Генералните щати. Ван Меен, блестящ адвокат от Лувен, е натоварен със задължението на заместник-председател. Останалите членове на законодателния корпус, чиито имена ще градят националния пантеон на младата белгийска държава, са белгийски патриоти от две различни поколения – младите Пол Дево (29 г.) и Ж.-Б. Нотомб (25 г., секретар), Жозеф Лебо (36 г., бъдещ външен министър), както и доайенът на Националния конгрес Ж.-Ф. Жандебиен (78 г.), барон Сюрле де Шокие (62 г.) заедно с представители на средната генерация – Ж. Тиелман, Шарл де Брукер, Е. Балио, Ш. Зюд, Дьо Бюс и Бларние [Mabille, X. 1986, p. 103–104; Thonissen, J-J. 1876, p. 78]. На всеки член от комисията е възложена отговорната задача да подготви по една глава от проекта. Избраната комисия започва дейността си на 12 октомври 1830 г., работи много ентузиасирано и последователно, като само след месец – 16 октомври, декларира, че приключва със задачата си и представя проектомодела за последващо дебатиране и окончателно гласуване от Националното събрание.

Още в първия ден от дейността на комисията се налага нейните членове да пристъпят към трудния въпрос за конкретизиране на бъдещата форма на управление в страната. Мнозинството възприема след ожесточена и драматична дискусия предложението за монархия с наследствен владетел, а единственият гласувал „за“ републиката Ж. Тиелман в знак на протест логично се отказва от по-нататъшно си участие. След като резултатът от гласуването става ясен, Нотомб задрасква термина „крал“, заимстван пряко от френската и холандската конституция, и го заменя в подготвения текст с „държавен глава“ [Nothomb, J. 1876, p. 72; X. Mabille, 1986, p. 105]. Тази корекция е в духа на модерните либерални идеи, които не изискват изричното споменаване титлата на владетеля, с което всъщност показват и категоричността на разграничаването на белгийците от ненавистния нидерландския режим. В чл. 44 на подготвения документ се постановява, че в бъдеще „конституционните права са наследствени“.

Другите глави на проекта за Конституция са приети без съществени корекции и текстът е предоставен на членовете на Временното правителство, на които е възложено да го внесат за обсъждане в Националния конгрес. Срещу предложението за установяване на монархията като форма на държавно управление се обявява Луи де Потер, убеден и последователен републиканец, член на Временното правителство, който категорично се противопоставя на колегите си с аргумента: „Не си заслужаваше да пролеем толкова кръв за толкова малко свобода“ [Daelemans, R., N. de Potter 2011, p. 68–70]. В неговите представи истинска революция би могла да се осъществи само от републиканско управление. На 31 октомври 1830 г. той издава манифест, озаглавен „Политическо кредо“ и в него революционно внушава: „Републиката, както и да и да бъде наречена, например Белгийски съюз – е според мене най-подходящата форма за белгийците... революцията, извършена от народа, трябва да бъде в полза на народа“ [Oppelt, G. 1861, p. 50; Намазова, А. С. 2008, с. 139]. Членовете на Временното правителство обаче не споделят неговите радикални републикански убеждения и дори го подозират в съзнателно намерение да им наложи своите републикански принципи.

Независимо от обстоятелството, че в белгийското общество съществуват силни опасения от възможни крайности в революцията, подобно на Френската от 1789 г. и последвалия якобински терор, проектът за установяване на представителната монархия е критикуван едновременно и от републиканския печат, и от участниците в бунтовните събития, които остават въоръжени по улиците на големите градове. Тази реакция не е изненада и за един от младите лидери Нотомб, който по-късно споделя: „Човек трябваше да се намира в Брюксел в това време, за да си даде сметка за одобрението на монархическия проект. Той беше приет от мнозина като реакционно дело“ [Nhotomb, J. 1876, p. 7].

На 11 октомври Временното правителство обявява решението си в състава на Националния конгрес да бъдат избрани 200 депутати чрез директен вот и се разграничава от действащите дотогава изборни правила, с които след 1815 г. се формират Генералните щати на Кралство Нидерландия. Депутатското разпределяне по провинции се очертава по следния начин: Източна Фландрия – 35; Ено – 30; Западна Фландрия – 28; Брабант – 27; Лиеж – 19; Антверпен – 18; Лимбург – 17; Люксембург – 16; Намюр – 10.

Запазва се имуществения ценз и се формира корпус от 46 000 избиратели, от които 7670 получават право на глас като „капацитети“ – висши офицери, нотариуси, съдии, католически свещеници с университетски дипломи. Белгийските законодатели назовават своето събрание „конгрес“ по примера на американските бащи учредители,

предпочетен избор на конституционно осъзнаване за легитимността на държавата, повлиян и от спомена за собствената им Брабантската революция в периода 1789–1790 г. Изискването към избирателите е да са родени в Белгия или поне през последните 6 години да са живели в страната, да имат навършени 25 години, а имущественият им ценз е фиксиран на сравнително високо ниво – 100 флорина [Le Congres 2017, р. 480].

Независимо от значителния за времето си избирателен корпус по различни причини на много места, най-вече където влияние имат оранжистите, т.е. лоялните към управляващата в Нидерландия династия, 35% от избирателите съзнателно се въздържат от гласуване и на първия проведен избор се явяват около 30 000 души. Дори лидерите на революцията не са избрани безпроблемно, защото сред населението на фабричните градове (като Гент) холандските симпатизантите се ползват с традиционно силно влияние. Подобни обстоятелство затрудняват избирането на двама от водачите на революцията – Ван де Вейер и Ван Меен в района на Лувен, които въпреки високата активност на допуснатите до урните леви избиратели не успяват да съберат достатъчен брой гласове и на двата тура.

Изборите за Национален конгрес са проведени на 3 ноември 1830 г. и за бъдещите дискусии в представителната институция единодушно е одобрен като официален държавен френският език. Още в началните дни от заседанията възникват въпроси, касаещи някои изборни резултати и тяхното оспорване, налага се частично анулиране на мандати и допълнителното извършване на много противоречив трети тур, което в крайна сметка позволява да се обезпечат депутатски мандати на Ван де Вейер и на Ван Меен [Witte, E., J. Craeybeckx. 1985, р. 9–11].

Независимо от дейното участие на двамата в организирането на патриотични клубове и първостепенната им роля в подготовката и провеждането на революционните събития не само те, но и други изяви водачи и знакови личности не постигат така лелеяните успехи в изборите за национално представителство. При по-задълбочен анализ на социалния и професионалния разрез на депутатския състав може да се заключи, че броят на избраните депутати републиканци и на техните политически и идейни съмишленици в състава на Конгреса е минимален. Броят на републиканците и демократите е сведен до минимум. Малките и средните собственици не получават очакваното депутатско надмощие независимо от дейното им участие във въоръжените сблъсъци с холандската армия и по този начин обективно са лишени от решаващо влияние в събранието. Изправен пред възможността да остане изолиран и политически неразбран, водачът на републиканците Луи де Потер, който е издигнат и избран от няколко провинции, предпочи-

та да не участва в пленарните заседания, излиза от състава на Временното правителство и отново се заема с мисионерската си активност в пропагандиране идеята за република.

В новосформирания законодателен конгрес попадат 45 аристократи; 34 – членове на Генералните щати от белгийските провинции; 13 – земевладелци; 38 – адвокати; 13 – висши духовници; 21 – магистрати; 13 – провинциални и общински чиновници; 3 – университетски професори; 14 – търговци и само един – журналист [Mabille, X. 1986, p. 105]¹. В представителното събрание влизат и всички членове на Временното правителство, с изключение на Луи Потер, който отказва да влезе в Парламента и се дистанцира от конституционния живот.

В Националния конгрес практикуващите либерални професии магистрати, адвокати, собственици ще се ползват с комфорта на преимуществено представяне, докато числото на индустриалците и търговците ще се ограничи значително поради неясната им позиция в дните на изборната еуфория. Католическото духовенство в процентно отношение доминира сред отделните социални групи в Конгреса, което е индиректно признание за внушителното му влияние сред селското белгийско население, особено сред фламандско говорещата общност, и този факт е официално деклариран от лидера на либералите Шарл Рожие на 8 март 1832 г. Клерикалите проявяват разбираема пасивност в дните на въоръжени стълкновения през септември 1830 г., но усърдно се мобилизират през есенните изборни кампании и доминиращото католическо представителство в събранието активно се включва в дебатите при регламентирането на най-важните национални институции на модерното белгийско общество, в което религията и Църквата си поделят решаващата роля [Witte, E., J. Craeybeckx. 1985, p. 8–9].

На 27 октомври 1830 г. кралските войски на Вилхелм I бомбардират варварски и безсмислено пристанищния град Антверпен – наказателна акция, която ускорява подготовката за откриването на законодателния орган, за да се приеме Конституцията, законовата база, която би легитимираше независимостта на новата държава. По същото време, на 4 ноември, в Лондон открива работните си заседания конференцията на Великите сили, която трябва да разгледа и обсъди въпроса за статута и бъдещето на Белгия.

Първата сесия на Националния конгрес се открива на 10 ноември 1830 г. в двореца на Генералните щати в Брюксел. От избраните 200 депутати присъстват 152, които определят за председател барон Сюрле де Шокие, а за заместник-председател е номиниран барон Де Герлах.

¹ Точният брой на получените резултати публикува много по-късно проф. Анри Пирен, а впоследствие – и R. Fusilier, 1960, p. 347.

Депутатите клерикали първоначално отказват да дебатираат изработения от Временната комисия проектомодел за конституция и се налага барон Герлах да го депозира от свое име [Gilissen, J. 1968, p. 107–140]. На 18 ноември в присъствието вече на 188 депутати Конгресът изслушва и единодушно одобрява декрета на Временното правителство от 4 октомври, с който е обявена независимостта на южните провинции от протестантския Север, правителството в Хага и крал Вилхелм I.

Преди да започнат дебатите по проекта за Конституция, Националният конгрес одобрява със 174 гласа „за“ и със само 13 гласа „против“ приетото от Временното правителство държавното устройство на страната – наследствена конституционна монархия. Трябва да признаем впечатляваща емоционална трезвост, с която голяма част от либералите независимо от републиканските си убеждения, признават, че в конкретната политическа ситуация и несигурна международна конюнктура, която тегне над белгийското държавно бъдеще, единственият коректен избор е конституционната монархия. Този пореден акт доказва, че белгийският либерал през есента на 1830 г. не е вече нито революционер, нито демократ. Либералите проявяват активност в укрепването на съюза си с умерено консервативните слоеве на поземлени собственици и открита готовност за разумни социални промени с амбицията да се предпазят от радикални реформи и социални безредици [Witte, E. 2005, p. 75–77].

Поради опасението, че утвърденото конституционното решение не ограничава Вилхелм I да проявява претенции и към бъдещия белгийски престол, по предложение на депутата К. Роденбах от католическата партия е поставен на гласуване и статутът на династията Орански-Насау. В своята емоционална реч той предупреждава колегите си за реалната опасност синът на краля принц Вилхелм I да заеме като законен наследник белгийския престол и династията Орански-Насау да запази владетелските си позиции в Белгия. Разгневеният от подобна алтернатива Роденбах призовава депутатите към крайно решение с думите: „Какво ще направи той (синът – б.м. Св. Г.) с разбитите, разхвърляни и съборени статуи на своя баща? Каква изкупителна жертва ще положи на гроба на храбреците, погребани на площада на мъчениците? Моля ви да гласуваме за вечно отстраняване на династията Орански-Насау от Белгия“ [Discussions..., 1844, p. 26]. Този търсен емоционален подход има реален ефект и развълнуваните депутати веднага пристъпват към процедура на гласуване. Този съдбоносен вот се провежда на 24 ноември 1830 г. и със 161 гласа „за“ и само 28 „против“ е решено династията завинаги да бъде отстранена от белгийския престол и лишена от правото да претендира за него.

След отговорния вот за бъдещето на конституционна представителна монархия законовото регламентиране на устройството на Парламента предизвиква поредните остри дискусии. Нотомб, наложил се като основен лектор на проекта за Конституция, застъпва пред законодателите тезата, че еднокамерният парламент няма да бъде ефективен, защото ще поддържа връзка на зависимост с държавния глава, позволяваща на монарха да влияе постоянно на законодателната работа на камарата и да прилага правото на вето. В словото на младия юрист политическите аргументи са с ясна социално-икономическа и общественно-административна окраска. Той убедено предупреждава: „Аз настоявам за двукамарност в интерес на това, което се нарича демокрация, защото винаги ще има две класи: продаващите труд – демокрация и купуващите труд – модерна аристокрация“. Ако се възприеме настояването му в политическата структура на модерна Белгия да има сенат, то според Нотомб, той ще осъществява двойна защита – от злоупотребата с власт от страна на държавния глава, като двете камари на парламента взаимно се контролират [Hymans, L. 1880, p. 45; Nhotomb, J. B. 1876, p. 93]. След произнесени общо 55 речи, питания и различни мнения в 5-дневните ожесточени дебати Националният конгрес вотира решението за конституирането на две законодателни палати – Сенат и Камара на представителите.

Бащите законодатели на Белгийската конституция постановяват, че сенаторите се угълномощават по два начина – чрез избори и с назначаване от краля, с изискване да са на възраст над 40 години и да имат доход от 1000 флорина. Депутатите от Камарата на представителите са избирани за срок 4 години и на възраст над 25 години. Броят на сенаторите е определен да бъде 81, а представителите на Долната камара – 181. Електоратът и на двете камари е един и същ, възприет е имуществен ценз – доход до 80 флорина, а в селата по настояване на католическата партия, където тя има преобладаващо влияние, цензът е сведен до 20 флорина. Въведените цензови ограничения рамкират електоралния брой на 45 000 души при почти 4 млн. население в страната [Mabille, X. 1986, p. 116–117; Bitsch, M.-T. 1992, p. 92]².

На сесията на Националният конгрес на 4 декември 1830 г. е внесен проектът за Конституция, състояща се от 8 глави и 139 члена, в който намират място закони норми и разпоредби, основани на белгийската общинска традиция, историческия опит и заимствани образци от други конституционни държави. Ж. Жилисең, един от нейните създатели, в спомените си по-късно пояснява, че за да спазят краткия срок за пред-

² Имущественият ценз е премахнат за мъжете при ревизия на Конституцията през 1893 г., жените получават избирателни права през 1949 г.

ставянето на официалния закон в Конгреса, те са се възползвали максимално от съществуващата конституционна база в Европа и за „около 40% от текста са използвани фундаменталните закони на Нидерландия до 1815 г.; 35% са взети от Конституционната френска харта от 1830 г.; 10% са директно заимствани от френската конституция от 1791 година; 5% носят отпечатъка на английската конституционна система и 10% остават оригиналните актове“. Вероятно в контекста на тези процентни съотношения К. Мабий авторитетно резюмира, че Белгийската конституция едва ли би могла да претендира за оригиналност [Mabille, X. 1986, p. 116–117; Bitsch, M.-T. 1992, p. 92].

Създателите на Конституцията са ръководени от убеждението, че трябва да подберат и съставят закони за държава, върху чиято основа ще се конструира националният суверенитет. Френската революция от 1789 г., разпалена под влияние на идеите на Просвещението, облича юридически философските идеи за суверенитета на нацията, но нейното дело е поставено под съмнение от режима на Реставрацията, циментирала устоите на кралската институция. Юридическите знания на създателите на конституционния проект са формирани от концепциите за обществено устройство в творчеството на Ш. Монтескьо, Ж.-Ж. Русо, на Ф. Волтер и енциклопедистите, запознати са трудовете на членовете на Френската академия, които още през 1694 г. определят „нацията“ като „жители на една държава, при действието на еднакви закони и използването на един език“ [Furet, F., M. Ozouf, 1988, p. 806–810]. Съставителите на Белгийската конституция се открояват като личности с рядка прозорливост и безспорен конституционен талант, които издигат в култ принципа, че всички законови актове ще са съобразени с интересите на белгийската нация и волята на нейните граждани, формуирани в чл. 25: „Цялата власт произлиза от нацията“ (Tous les pouvoirs eminent de la nation) [Senelle, R. 1974, p. 29].

Този принцип не предвижда нито ограничения, нито изключения. Конституцията провъзгласява и гарантира най-модерните за дадената епоха права и свободи: равенство на всички пред законите, лична свобода и свобода на мненията (чл. 8); неприкосновеност на собствеността и на дома; право на арестуване само с юридическо постановление, правото на открит съдебен процес. Законодателите прокламират така желаната от либералите пълна свобода на печата (чл. 18). Изрично се документира, че се гарантира ненаказуемост на издателя, ако не е анонимен и пребивава в Белгия. В този период в белгийските провинции се издават 34 вестника, множество книги и пропагандни материали с политически, агитационен и либерални характеристики. Предоставена е пълна свобода за създаване на асоциации и дружества, за свикване на събрания, свободно изказване на политически мнения, на

философски и религиозни учения. Приема се и закон, в който изрично се посочва, че никой няма право да нарушава тайната на кореспонденцията. Всички тези закони, толкова либерални за епохата, се приемат почти единодушно и с въодушевление [Hymans, L. 1880, p. 48; *La Constitution...*, 1980, p. 6].

С повече напрежение се дискутира идеята, така скъпа на клерикалната група, за гарантиране на пълна свобода в сферата на образованието – обсъжда се възможността функционирането на обучението да не е предоставено изключително на държавата, а да може да се организира и от частни лица, като държавата си запази правото на контролни функции. Депутати от Либералната партия настойчиво предлагат образователната дейност да се регламентира единствено от държавните институции, но католическата партия ревностно отстоява правото на свобода при обучението във висшите и средни училища. Виконт Де Мерод в спомените си споделя, че когато чува, че има 71 гласа „против“ свободата на обучението, той се провиква: „Не си струваше да правим революция“. За негово щастие президентът на Националния конгрес добавя и 75 гласа „за“. В същото време не се въвежда като ограничение езиковият избор, като всеки белгиец е свободен да комуникира според собствените си предпочитания и знания [La Constitution. 1980, p. 7; Terlinden, p. 38–39]. Проблемът с езика ще се появи по-късно, когато през 1846 г. се констатира, че фламандско говорещите са мнозинство – 2 400 000 срещу 1 800 000 франкофони. При приемането на Конституцията бащите учредители постановяват законовата рамка, на базата на която е призвана да се формира унитарната модерна белгийска държава. За пореден път Белгийската конституция анонсира идеята, че се ражда от духа на логичния компромис на консервативните сили с либералната средна класа [Stengers, J., E. Gubin. 2002, p. 24; Melot, A. 1934, p. 251; Witte, E., J. Craeybeckx, 1985, p. 8].

Вероятно напълно закономерно оживен диспут сред депутатите предизвиква чл. 14 на бъдещата Конституцията, който предвижда прокламиране на пълна религиозна свобода. Парламентаристите, в мнозинството си умерени либерали и членове на клерикалната партия, преди революцията от 1830 г. се обединяват в „странен съюз“ за съвместна борба срещу протестантския деспотизъм на Вилхелм I и при гласуването на този закон се налага да проявят поредната доза умерена толерантност и готовност за компромис. Кодифицира се пълната свобода на вероизповеданията, изравняване правата на католици, протестанти и евреи, като не ги задължават да спазват дните за почивка, посочени от религиозния закон. Малка група от либералите се обявява срещу правото на религията да се ползва от регулираната свобода на асоциациите. Съществен момент от закона е предимството на гражданите.

данския брак пред църковния, което пък подклажда недоволството на католиците [La Constitution..., 1852, p. 7–10].

Държавата се задължава да поеме издръжката и заплатите на духовенството. Либералите в по-голямата си част гласуват закона, с който се гарантират пълна свобода на култа, право на образуване на асоциации, подкрепя се ненамесата на държавата в назначаването на ръководителите на която и да е религия, правото им на кореспонденция с висшестоящи духовници. Отделянето на Църквата от държавата в новата държава, в която католиците имат преобладаващо влияние и авторитет, е проява на реална толерантност от страна на либералните водачи, които демонстрират осъзнато гражданско поведение и политическа отговорност пред нацията [Hymans, L. 1880, p. 40–41; Just, Th. 1880, p. 10–14].

С решението си страната да има конституционна наследствена монархия и двукамарна асамблея учредителите поставят в ръцете на краля, Сената и на депутатите от Долната камара законодателната власт колективно и споделено. Всички те имат правото на законодателна инициатива. Още от Средновековието белгийските земи са доминирани от монархическа традиция, овластявана от чужд владетел – испански, френски, австрийски и холандски. Легитимността, кодифицирана като свещено право на старите монархии на Виенския конгрес през 1814–1815 г., е категорично отхвърлена от Юлската революция във Франция през 1830 г. Династията Орански-Насау е непопулярна сред белгийците с неотстъпчивата си централизаторска политика, подчинена на амбициозната кауза да формира единна държавност на основата на нидерландския език и протестантската религия. Белгийските революционни събития и конституционният успех на белгийското общество делегитимират династичното право в южните провинции на Нидерландия.

Сред участниците в революцията от август 1830 г. и голяма част от либералите републиканската идея е добре приета. Да се установи република в Белгия, означава да се предизвика силното неодобрение и враждебността на четирите държави – Русия, Прусия, Австрия и Великобритания. Единствено Франция би могла да подкрепи републикански режим с цената на вероятна европейска война с непредвидими последици. Откъсвайки се от Кралство Нидерландия, белгийците наточват европейските сили с отговорността в урегулиране на значителни проблеми – спорни територии, династически претенции, призови за въвеждане на конституция, при което единствено предпочтеният републикански модел на държавност е способен на капсулира монархическа Европа срещу белгийските революционери. Куриозен, но и показателен за белгийската народопсихология е фактът, че повли-

яни от политическата атмосфера в революционна Франция след 1789 г. и либералните публикации на франкофилските белгийски вестници, повечето от членовете на Временното правителство първоначално се обявяват срещу монархията в дните на обществена еуфория. За тях тя е олицетворение на политическо страшилище, от което мъчително се откъсват. Категоричният отказ на компетентния юрист Етиен Герлах да оглави комитета за подготовка на конституция с републикански характер и оттеглянето на Луи де Потер като републикански пропагандист създават възможности за търсене на по-реалистичен вариант.

При дискусиите в Конгреса депутатите единодушно се обявяват срещу политически режим с абсолютна власт на краля, подобно на възприетия от Вилхелм I в Нидерландия модел, като отдават предпочитания за конституционната монархия като форма на управление, съпоставяйки постиженията ѝ в съседните Великобритания и Франция в сравнение с Прусия и Австрия. Белгийските законодатели предвиждат и конкретни закони, които им осигуряват гаранции срещу евентуалните злоупотреби на владетеля с предоставената му власт. Кралят трябва да е пълнолетен при заемането на престола (18 години) и при коронацията е длъжен да положи клетва с думите: „Кълна се да спазвам Конституцията и законите на белгийския народ, да пазя националната независимост и неприкосновеност“ [Hymans, L. 1880, p. 56]. При евентуална смърт на владетеля, ако наследникът няма навършени 18 години, се назначава регентство. Кралят номинира и ръководи министрите, няма право да суспендира Конституцията както цялата, така и части от нея. Законодателите нямат изисквания за националност, език и религия на бъдещия монарх [Constitution, p. 21; Witte, E., J. Craeybeckx. 1987, p. 12–13; Hymans, L. 1866, p. 46].

На конституционен дебат се разглежда и въпросът за белгийската армията. Предвижда се не организирането на голяма и солидна армия, а се предпочита вариантът на гражданска гвардия, която да следи за вътрешния ред и общественото спокойствие, подчинена на общинските власти. Такава гвардия, според конституционалистите, подхожда на един свободен народ като белгийският [Constitution, p. 20; Terlinden, Ch. p. 40–41]. При дебатиране на частта за финансите законодателят постановява, че бюджетът трябва да се разглежда всяка година от Парламента, но че този закон може да се прецизира, що се отнася за държавните финанси и общинските бюджети [Constitution, p. 20]. В двумесечни дебати и с вътрешноидейно политическо разнообразие депутатите, без сериозни поправки приемат проекта на Конституцията, твърде либерална, модерна, дори революционна за своето време. Този факт създава известно впечатление за случайност или парадокс, тъй като в Националния конгрес след изборите републиканците и депута-

ти с по-радикални убеждения са почти елиминирани и парламентът се оказва съставен от умерени либерали и католици, подновили отново съюза си с амбиция да приемат най-подходяща за новата държава Конституция [Witte, E., J. Craeybeckx. 1985, p. 10–11].

Според един от изследователите на конституционализма и монархическата власт – граф Луи де Лихтервелде: „Парламентът е удивително представителен за Белгия от 1830 г. и олицетворява националния характер, не толкова заради съюза на партиите, а по-скоро на обединението на отделните обществени класи“ [Terlinden, Ch., p. 37–39; Lichtervelde, L.]. Една трета от депутатите са аристократи – едри поземлени собственици със запазено влияние и авторитет в обществото. Повечето са привърженици на католическата партия и убедени юнионисти – Мерод, Герлах, Вилио, но барон Стазар и бъдещият регент барон Де Шокие открито симпатизират на либералните идеи. Белгийската аристокрация не се припознава в емигриращата френска аристокрация от 1789 г., нито в реваншистки настроените аристократите на Реставрацията от 1815 г. Групата на благородниците в Белгийския национален конвент от 1830 г. разбира необходимостта от въвеждане на либералното законодателство, отхвърля всякаква проява на реакционност и одобрява чл. 6, с който се премахват всякакви съсловни разграничения в белгийското общество, както и чл. 75, признаващ на аристокрацията единствено титлите, без допълнителни привилегии и специални права.

Католическите свещеници съзнателно подкрепят свободите, които Конституцията предвижда във всички обществени сфери – във вероизповеданията, в образованието, внимават да не навлизат в чисто догматични или метафизични спорове. Те без колебание гласуват премахването на привилегиите и установяването на всеобщо равенство на белгийските граждани пред закона. Възрастният виконт Де Меан, архиепископ на Малин, най-висшият църковен сан в Белгия, заявява в Националния конгрес: „Няма да си позволя да поискам за католиците никаква привилегия, само пълна свобода, с всички нейни последствия – това е единствената цел на техните очаквания и това е предимството, което те искат да споделят със своите сънародници“. Единствено по въпроса за установеното предимство на гражданския брак пред църковния, се проявява известно несъгласие от тяхна страна [Terlinden, Ch. p. 40].

Някои от законите, които се нуждаят от повече време за проучване, какъвто е спорният проблем с управлението и администрирането на общините и провинциите, законодателите оставят за разглеждане в бъдеще. Заключителният акт на Конституцията е, че тя може да търпи промени и ревизии, ако обстоятелствата наложат това [Constitution, p. 26].

След двумесечни дебати, на 7 февруари 1831 г., Националният конгрес окончателно приема Конституцията, плод на успешния и естествен съюз между Либералната и Католическата партия, резултат на така необходимия компромис, който предопределя успеха на революцията [Nothomb, J. 1876; Gerlache, P. 1931. p. 214]. Впечатляващ факт е, че при приемането на Конституцията партийните интереси на депутатите в Националния конгрес остават на втори план и те се ръководят много последователно от подчертан патриотизъм и разум за добруването на нацията с убеждението, че поставят новата държава на солидна законодателна основа с приемането на модерна Конституция, която да я легитимира сред другите европейски държави. „Тя ръкополага четири свободи, за които Съюзът на двете партии бе водили най-голямата парламентарна битка и за които белгийците проляха своята кръв: образованието, печата, асоциациите и култа“ – обобщава с неприкрита гордост барон Пиер де Герлах [Gerlache, P. 1931, p. 161–162].

Депутатите гласуват Конституцията, но партиите съхраняват своите политически позиции, които обявяват в печата, най-често в обществените дискусии и анализи. Либералите са недоволни от обстоятелството, че с допускането на пълна свобода на религията и образованието, ще се изгуби държавният контрол над обучението и ще се увеличи религиозното влияние в училищата. Католическата партия приема пренебрежително либералната идея за народния суверенитет. Католиците остават верни на внушаваното убеждение, че властта има божествен характер и не могат да се примирят с основния принцип на Конституцията, който предвижда цялата власт да произтича единствено от волята на нацията. Това се намират за абстрактно понятие и ще доведе до трудности в управлението на страната в бъдеще. Редица клаузи на приетата Конституция предизвикват полемика в печатните издания и политическите клубове – републиканците одобряват ограничаването пълномощията на краля, докато монархистите остават недоволни, но и едните, и другите са убедени, че политическата еуфория трябва да приключи и да пристъпят към конкретното утвърждаване на новата държава.

Разочарование лъха и от спомените на барон Де Герлах, възпитаник на Парижкия юридически факултет и вицепрезидент на Конгреса, един от лидерите на Католическата партия и признат автор на повечето приети закони, характеризира Конституцията така: „Резултат на противопоставяне, от нея лъха омраза към последния крал и страх от бъдещия владетел. Тя отне на короната способността да прави добро или зло и я лиши от властта, като я раздели на всички: на камарата, на общините, на последния селски чиновник, забравяйки, че най-лошия деспотизъм е този, който се упражнява от мнозина и който идва отдо-

ду“. Независимо от тежестта на своето мнение Герлах откровено признава, че Конституцията е компромис между двете партии, обвързани в съюз срещу Вилхелм I през 1828 г., както и че тя отговаря в най-голяма степен на исканията и на едните, и на другите, една необходимост за създаването на държавата и „делка между миналото и бъдещето, която не може да се постави под въпрос, когато искаш да живееш в мир“ [Gerlache, P. 1931, p. 237].

Няколко месеца след короноването си първият крал на Белгия Леополд I се възмущава от тази „абсурдна“ Конституция, както я нарича той в кореспонденцията си с краля на Сардиния, а на френския посланик Одилон Баро споделя: „тази глупава конституция, която...връзва ръцете на кралската власт“ [Stengers, J. 1992, p. 24–25]. Пред съпругата си Луиз-Мари, дъщеря на френския крал Луи-Филип, той драматично признава, че Конституцията прави живота му непоносим в тази страна, където кралската власт е силно ограничена [D’Ursel, H. 1933, p. 22]. Своето разочарование и недоволство той ще сподели и с племенницата си, английската кралица Виктория, през 1842 г.: „Банда безмозъчни демократи в отсъствие на правителство, изработиха в 1830 г. Конституция, в която събраха всички по-ранни средства, чрез които функционирането на всякакво правителство е невъзможно“ [Stengers, J. 1992, p. 25]. Подобни изявления Леополд I прави в кореспонденцията си и с други короновани глави, пред доверени лица, но официално никога не си позволява да оспорва Конституцията, да я нарушава или дори да превиши правата, дадени му по нея като владетел.

Белгийската конституция е безспорен успех преди всичко за либералите. Тяхната парламентарна група е по-малобройна, но с последователна и принципна позиция те успяват да наложи идеите си. Младите, ерудирани юристи Нотомб, Лебо, Дево, Льоклерк, създатели на Конституцията, са амбицирани да осъществят най-модерните идеи на своето време в Белгия. Те познават френските конституции, английския парламентаризъм, служат си с Наполеоновия граждански кодекс, уважават белгийското обичайно право и традиционното общинско самоуправление, в дебатите често се аргументират със законодателни текстове, почерпени от Конституцията на САЩ и са готови да изготвят такава Харта, чиито закони ще гарантират солидната конституционна база на държава. Най-радикално настроените П. Лебо, П. Дево, Ш. де Брюкер, постепенно идейно еволюират към политическия център и заедно с консерваторите от католическата партия подкрепят установения „странен съюз между монархически принципи и републикански идеи“ [Just, Th. 1880, p. 367].

Либералната концепция в Белгия преживява трансформация – от едно декларативно, активно поведение, се преминава към реалистични

действия, осигуряващи сигурност и ред в обществото. С приетата Конституция се извисява свободата като елемент на либерализма и индивидуализма, гарантирана от представително управление [Deneckere, G., E. Witte, E. Gubin, L.-P. Nandrin. 2005, p. 96–98].

Законодателите добре осъзнават, че от успеха на тяхното дело зависи съдбата на независима Белгия, на която престои да гради своята държава и нация. Жозеф Лебо, един от инициаторите на революцията от 1830 г., споделя: „Белгийският патриотизъм е син на революцията от 1830 г.“, а Шарл Рожие, член на Временното правителство, ще конкретизира, че до юлските събития в Белгия обективно няма „нищо нация, нито национално съзнание“ [Demoulin, R. 1987, p. 355, 359].

Издигайки като основен закон на новото общество принципа „Цялата власт произлиза от нацията“, обективно законодателите са строители и на държавата, и на нацията. Конституцията, в която липсват привилегии по съсловия, религия, език гарантира ефикасно свободата на всички граждани наред с модерна съдебна система. В Белгия вече търговецът от Антверпен и селянинът от Намюр, учителят от Брабант и свещеникът от Ено – всички от 9-те провинции на Кралството стават равноправни пред законите и Конституцията, натоварена с фундаментална обществена мисия – да допринесе за формирането на националното съзнание на белгиеца, жител на новата самостоятелна и независима държава в Европа.

Създателите на Конституцията учредяват закони и законови рамки, които не само отразяват състоянието на тогавашното белгийско общество, но и насърчават неговото политическо, социално-икономическо и културно развитие. В този смисъл не е изненада, че революцията от 1848 г., носеща завладяващото име „Пролетта на народите“ и покорила Европа от Париж до Букурещ, подминава с политическите и социалните си искания белгийската монархия, тъй като либералната Конституция от 1831 г. вече ги въплъщава [Sole, J. 2008, p. 273–278; Groessen, B. 1998, p. 23]. При поставяне на основния камък на колоната на Конгреса през септември 1950 г. крал Бодуен I ще заяви гордо: „Всичките свободи, записани в националния пакт (Конституцията – б.м. Св. Г.), се съблюдават и изпълняват безпрекословно. И може би най-добрата похвала, която може да се каже за белгийския народ – това е, че той се оказва достоен за тази своята Конституция“ [Stengers, J. 1992, p. 27].

В Конституцията изрично е постановено, че законите могат да се изменят и допълват. Спазването на законите и уважението на белгийците към Конституцията донякъде се дължи и на манталитета на този народ – работлив, толерантен, компромисен. Живели стотици години под властта на различни многонационални империи, в Конституцията от 1831 г. белгийците припознават обединяващия фактор на писания

и прилаган закон, стожера на стабилността, на социалния ред и мира. Успехът на белгийския основен закон става модел за копирането му в Италия, Испания, Португалия, Румъния, както и в някои латиноамерикански страни, където обаче не се постигат подобни резултати. Очевидно е, че белгийските законодатели през 1831 г. заимстват премерено и внимателно от конституционното право и историческия опит на другите държави, за да подготвят конституция със самобитен характер, едновременно модерна и либерална за времето си, но съответстваща на очакванията на обществото.

Създаването на белгийската държава не е резултат единствено на революцията от август 1830 г., която започва със спонтанен протест срещу решенията на Великите сили от 1814–1815 г. и недоволство от деспотизма на Вилхелм I. Всъщност би трябвало да се признае, че истинските революционни процеси в Белгия са дело на Конституцията – учредяване на парламентаризма, законова уредба на държавата, предоставяне на свободи и права на гражданина и натоварването му с редица отговорности пред обществото. Не напомням за външнополитическия фактор, който в тази драматична историческа ситуация, не би позволил реализирането на друго решение за белгийците, освен независимост. Либералната Конституция от 1831 г. е символ на независимата държава и има сакрален характер за белгийците. Ако превземането на Бастилията през 1789 г. е своеобразен символ за раздялата на французите със „Стария режим“ и амбицията им да възприемат девиза „Равенство, братство, свобода!“, то Белгийската конституция гарантира на гражданите си реални свободи и права още в началото на XIX век.

ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES

Намазова, А. 2008 – Алла Намазова. Эволюция государственности в XVIII–XX веках, Москва, 2008. [Alla Namazova. Ehvolyuciya gosudarstvennosti v XVIII–XX vekakh, Moskva, 2008].

Bitsch, M.-T. 1992 – Marie-Thérèse Bitsch. Histoire de la Belgique, Paris. **Constitution** 1980 – Constitution belge et ses lois d’application, Bruxelles.

D’Ursel, H. 1933 – Hippolyte D’Ursel. La cour de Belgique et la cour de France de 1832–1850 (Lettres intimes de Louis-Marie d’Orlean), Paris.

Daelemans, R., N. De Potter, L. de Potter. 2011 – René Daelemans, Nicolas de Potter, Louis de Potter. Révolutionnaire belge en 1830, Couleur Livres, Charleroi.

Demoulin, R. 1987 – Robert Demoulin. L’importance politique d’une loi provinciale dans un jeune état, Paris.

Huytens, E. 1844 – Ermille Huytens. Discussions du Congrès national de Belgique (1830–1831), Bruxelles.

Furet, F., M. Ozouf. 1988 – François Furet, Mona Ozouf. Dictionnaire critique de la Révolution Française, 1988.

Fusilier, R. 1960 – Raymond Fusilier. Les monarchies parlementaire. Étude sur les systèmes de gouvernement: Suède, Norvège, Luxembourg, Belgique, Pays-Bas, Danemark, Bruxelles.

Gerlache, E. 1859 – Etienne-Constantin Gerlache. Histoire du Royaume des Pays-Bas depuis 1814 jusqu'en 1830. Précédée d'oeil sur les révolutions religieuses du XVI et du XVIII siècle, et suivie d'un essai sur l'histoire du Royaume de Belgique depuis la révolution de 1830 jusqu'au traité de 1839, Bruxelles.

Gerlache, P. 1931 – Pierre Gerlache. Gerlache et la fondation de la Belgique indépendante, Bruxelles.

Gillessen, J. 1968 – John Gillessen. La Constitution belge de 1831, Bruxelles.

Gilissen, J. – John Gilissen. Nothomb et les origins de la Constitution belge, Bruxelles.

Nothomb, J. 1876 – Jean-Baptiste Nothomb. Essai Historique et politique sur la Revolution belge, 2, Bruxelles.

Hymans, L. 1866 – Louis Hymans. Histoire populaire du regne Leopold I, Bruxelles.

Hymans, L. 1880 – Louis Hymans. Le congrès national de 1830 et la Constitution de 1831, Bruxelles.

Just, Th. 1880 – Théodore Just. Le Congrès national de Belgique 1830–1831 précédé de Quelques considérations sur Constitution belge par Emile de Laveleye, 2 t., Bruxelles.

Lichtervelde, L. 1922 – Louis Lichtervelde. Le Congrès National de 1830. Études et portraits, Bruxelles.

Mabille, X. 1986 – Xavier Mabille. Histoire politique de la Belgique, Bruxelles.

Melot, A. 1934 – Auguste Melot. Cinquante années de gouvernement parlementaire, Bruxelles.

Oppelt, G. 1861 – Gustave Oppelt. Histoire generale et chronologique de la Belgique de 1830 a 1860, Bruxelles.

Senelle, R. 1974 – Robert Senelle. La Constitution belge commentée, Bruxelles.

Sole, J. 2008 – Jacques Sole. Revolutions et revolutinnaires en Europe 1788–1918, Gallimard.

Groessen, B. 1998 – Baudouin Groessen. Les socialistes belges et l'enseignement (1831–191), Bruxelles.

Stengers, J. 1992 – Jean Stengers. L'action du roi en Belgique depuis 1831, Paris.

Stengers, J., E. Gubin. 2002 – Jean Stengers, Eliane Gubin. Le grand siècle de la nationalite belge , t. 2, Bruxelles.

Terlinden, Ch. 1903 – Charles Terlinden. Histoire de la Belgique contemporaine, 1830–1914, Bruxelles, 1903.

Thonissen, J. J. 1876 – Jean-Joseph Thonissen. La Constitution belge, Bruxelles.

Vermeersh, A.-J. 1967 – Arthur Vermeersh. L`opinion belge devant la Rèvolution française de 1848, Revue du Nord, t. 194.

Witte, E. 2005 – Els Witte. Construction de la Belgique 1828–1847, Bruxelles.

Witte, E., E. Gubin, J. P. Nandrin, G. Deneckere. 2005 – Els Witte, Eliane Gubin, Jean-Pierre Nandrin, Gita Deneckere. Nouvelle Histoire de Belgique, v.I, 1830–1905, Bruxelles.

Witte, E., J. Craeybeckx. 1985 – Els Witte, Jan Craeybeckx. La Belgique politique de 1830 á nos jours, Bruxelles.